

УДК 323(497.1)"198"
070ПОЛИТИКА"1987"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2026.1.sel.325-360>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 30. 12. 2025.

Прихваћен/Accepted: 14. 4. 2026.

Др Слободан СЕЛИНИЋ

Институт за новију историју Србије

slobodanselinic@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8685-889X

„Војко и Савле”:

Савез комуниста Србије и Меморандум САНУ*

АПСТРАКТ: У чланку је описано како је власт у Србији, у оквиру напада на Меморандум САНУ, покушала почетком 1987. да објављивањем у *Полицији* веома увредљивог текста „Војко и Савле” дискредитује генерала Гојка Николиша, једног од академика који су бранили Меморандум и како је тај текст искористио у каснијем обрачуна унутар руководства Савеза комуниста Србије после Осме седнице ЦК СКС.

Кључне речи: Србија, Меморандум САНУ, генерал Гојко Николиш, Драгиша Павловић, Градски комитет Београда, хумореска

Југословенска криза и Меморандум САНУ

Југославија је осамдесетих година 20. века била у најдубљој кризи после Другог светског рата. Наивно веровање да је национално питање решено револуцијом напуштено је још шездесетих, али ни двадесет година касније није било решења за јачање национализма. Албански на-

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2025. години бр. 451-03-136/2025-03/200016 од 4. 2. 2025.

ционализам на Косову и Метохији је отворено прелазио у насилно искаживање сепаратистичких захтева, а вишегодишња страдања Срба у покрајини више нису могла да буду скривана од јавности. Погрешна економска политика, лоша законска и уставна решења и неконтролисано и нерационално задуживање у Титово доба довели су Југославију до банкрота 1982/83. и зависности од западних политичких и финансијских центара моћи. Савез комуниста је губио и последње трагове угледа у јавности и почео је да се ослања још само на фразеолошко позивање на револуционарне заслуге. Политичке елите република и покрајина су биле подељене око свих кључних политичких, економских и друштвених питања, а савезни органи су развлашћени уставним решењима и спутани одсуством политичке подршке република и покрајина. Политичка криза је снажно урушавала темеље државе, а њен најважнији елемент био је положај Србије коју је Устав из 1974. претворио у нејединствено, нефункционално и у три дела издељено подручје, чиме је она доведена у неравноправан положај у односу на друге републике.¹

У таквим околностима, Српска академија наука и уметности је од 1985. радила на изради документа којим би била описана југословенска криза и понуђена решења.² Јавност је за тај рад сазнала када су у Ве-

-
- 1 Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, III, Србија у Југославији [Нови Сад: Српска академија наука и уметности (огранак у Новом Саду), „Беседа”, издавачка установа православне епархије Бачке и Друштво историчара јужнобачког и сремског округа, 2011]; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988* (Beograd: Nolit, 1988) III; Kosta Nikolić, *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku* (Beograd: Službeni glasnik, 2017); Петар Ристановић, *Косовско питање 1974–1989* (Нови Сад: Прометеј, Београд: Информатика, 2019); Петар Ристановић, *Илузија моћи. Српски кријички интелектуалци и комунистички режим* (Београд: Фондација Александар Невски, ИП Принцип, 2020); Слободан Бјелица, *Сирови око аутономије Војводине, књ. 2, 1974–1988* (Београд: Службени гласник, 2021); Dejan Jović, *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974.–1990.)* (Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003); Слободан Селинић, *Србија 1980–1986. Политичка историја од Тита до Милошевића* (Београд: Институт за новију историју Србије 2021); Слободан Селинић, *Југославија и Запад 1980–1983. Сићови ду и унутрашња криза* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2024); Александар Пушкаш, *Београдска интелектуална позиција и демократски изазови у Југославији (1980–1991)*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд, 2025.
 - 2 Коста Михаиловић и Василије Крестић, „Меморандум САНУ” њосле њрпугесет њодина (Београд: Новости, 2017); Vera Gavrilović, *Gojko Nikoliš – život i delo* (Beograd: Fond Milice Mihaila Obrenovića, 1998), 98.

черњим новостима 24. и 25. септембра 1986. објављени текстови „Понуда безнађа” и „И АВНОЈ је ‘лажиран’” које је потписао Александар Ђукановић. Тврдио је да је Београдом „шетао” преднацрт Меморандума САНУ о стању у југословенском друштву и да се радило о „отвореном националистичком и антикомунистичком програму”. Оптужио је ауторе текста да су позивали на „братоубилаштво и ново проливање крви”.³

Меморандум је био недовршен текст који је писало више људи из различитих области науке. Био је југословенски, национални и демократски одговор на југословенску кризу. Била је приметна и критичка црта према Јосипу Брозу, Едварду Кардељу и Комунистичкој партији. Средина шездесетих је означена као тачка од које је заједничка држава кренула путем политичке, културне и економске дезинтеграције. Видљива је забринутост аутора за судбину југословенске државе и велико незадовољство стањем у које је комунистичка власт деценијама владавине довела државу и њене грађане. Још веће незадовољство се могло осетити због тешког положаја Србије према Уставу из 1974, страдања Срба на Косову и Метохији и укидања њихових националних и политичких права у Хрватској.

Документ се састојао из два дела. У првом је описана југословенска криза и њени узроци, а у другом је проговорено о положају Србије и српског народа у југословенској држави. Указивао је на кризу социјалистичког самоуправног система, недемократске основе политичког и друштвеног поретка, запостављање права радничке класе, озбиљност економске кризе, раздијање јединственог југословенског тржишта по диктату републичких политичких врхова, претварање југословенске заједнице из федерације у нефункционалну конфедерацију уз афирмацију републичких и покрајинских државности и нестајање савезних функција. Меморандум није одступао од авнојевских федеративних основа државе већ је критиковао њихово извитоперење у нефункционалну конфедералну концепцију крунисану Уставом из 1974. Оштро је критикован Савез комуниста као организација која „живи од револуционарне ренте”, која је срасла са државом и изгубила демократски потенцијал. За писце

3 Александар Ђукановић, „Понуда безнађа”, *Вечерње новости*, 24. септембар 1986, 2; Александар Ђукановић, „И АВНОЈ је ‘лажиран’”, *Вечерње новости*, 26. септембар 1986, 2.

Меморандума се СК од револуционарног покрета претворио у партију поретка. Меморандум је упозоравао на дубину моралне кризе која је била последица идеолошке кризе и одступања од прокламованих социјалистичких начела. Устав из 1974. је доживљаван као узрок кризе и неповољног положаја Србије у југословенској заједници. Захтеван је демократски преображај Југославије како би одговорила изазовима које је доносио 21. век и како би постала део савремене европске цивилизације.

Посебан део је био посвећен Србији и српском народу и уочено је да су они били суочени са три велика проблема: заостајање развоја привреде Србије; положај Србије у федерацији и однос са покрајинама; тежак положај Срба на Косову и Метохији за које је речено да су били изложени геноциду. Говорено је о политичкој, културној и националној дезинтеграцији Срба и поменуто да је Уставом из 1974. чак 40% српског народа остало изван територије на којој је матична република могла да има надлежности те да је само Србима ускраћено право на националну државу, јер за разлику од других република једино Србија није била конституисана као држава. Изнети су подаци о дискриминацији којој су Срби били изложени у Хрватској (асимилациона политика, забрана српских удружења и културних установа, смањивање броја Срба, исељавање у друге делове земље, наметање хрватског језика за службени итд.). Меморандум је економску, културну и политичку дискриминацију Срба видео као последицу политике „Слаба Србија – јака Југославија”, а кривце је налазио у Титу и Кардељу, коалицији Словеније и Хрватске, предратном коминтерновском наслеђу КПЈ, али и у српским комунистима којима је на терет стављено пристајање на подређен положај у југословенској комунистичкој партији.⁴

Објављивање у јавности недовршеног Академијиног текста био је сигнал за политички напад на његов садржај, а преко њега на целу Академију. Основна оптужба била је она најјача у комунистичкој Југославији – за српски национализам. На страницама штампе су објављени бројни напади јавних личности и политичара.

Покушаји власти да политички сломи САНУ ипак нису успели, што се најбоље видело на Скупштини САНУ 18. децембра 1986. Акаде-

4 Михаиловић и Крестић, „Меморандум САНУ”; Архив Југославије (АЈ), фонд 803, Председништво СФРЈ, фасцикла 1855.

мици Васа Чубриловић⁵ и Павле Савић⁶ су се оградиле од Меморандума, али велика већина учесника није, већ је осудила оцене СК о Меморандуму и начин на који је недовршен текст објављен. После бурне расправе тајним гласањем је дата подршка Извршном одбору и Председништву. Исказано је неслагање са начином на који је Меморандум тумачен у јавности, па је од Председништва тражено да испита одговорност оних који су омогућили да недовршен текст доспе у јавност.⁷

Посебно је упечатљив био наступ академика Гојка Николиша.⁸ Он је оштро критиковао власт и бранио Меморандум. Спор између САНУ и „политичких функционера СР Србије” назвао је „срамотним и ирационалним”. Кампању против Меморандума, која је за њега имала обележје „псеудокултурне, морбидне климе”, поистоветио је са „стравичним Стаљиновим оптужбама из 1948.” и назвао је „срамотним поглављем у историји Србије” на основу кога ће моћи да се напише „роман политичке порнографије”. Павлу Савићу је поручио да „непријатеље” не треба да тражи у САНУ, већ међу онима који су задуживали земљу, који су одговорни за промашене инвестиције у привреди и вишедеценијско „забашуривање” истине о ситуацији на Косову. Неслагање са тезом да САНУ не треба да дискутује о деликатним научним и политичким питањима је исказао упозорењем да је Југославију већ скупо коштало ћутање о националистичким покретима у Хрватској и на Косову: „Годинама се гледало, видело и – ћутало. А они појединци који нису ћутали изгореше на политичким ломачама. Ломаче, уосталом, нису ништа ново. Без спремности на ломачу нема истинског научника.” Николиш је ударао на власт када је доказивао да је разлог за покретање кампање против списа који није ни довршен видео у скретању пажње са стварних проблема и

5 Васа Чубриловић (1897–1990) био је историчар, академик, министар у Влади ФНРЈ, редовни професор Филозофског факултета у Београду, члан „Младе Босне” и учесник Сарајевског атентата 1914.

6 Павле Савић (1909–1994) био је познати физичар, шифрант Врховног штаба током Другог светског рата, оснивач и први директор Института за физику у Винчи, професор на Природно-математичком факултету и председник САНУ од 1971. до 1981.

7 Ристановић, *Косовско ишћање 1974–1989*; Gavrilović, *Gojko Nikoliš*, 98, 99.

8 Гојко Николиш (1911–1995), генерал-пуковник, лекар и академик, учесник Шпанског грађанског рата, референт санитета при Врховном штабу НОП у Другом светском рату, већник првог и другог заседања АВНОЈ-а, а после рата народни посланик, начелник санитетске службе ЈНА и амбасадор у Индији.

дубоке кризе у држави на измишљеног непријатеља. Наставио је тврдно да је власт хтела да изазове расцеп у САНУ јер је била алергична на јединство проистекло „из заједнице социјалистичких, научних и хуманих интереса” трпећи само оно јединство које је „зацементирано њеном прагматичном идеологијом”. Закључио је оценом да је кампања против САНУ била „прескупа”, остављајући „разорне морално-политичке последице” на целу југословенску јавност: „земљотресом разорена кућа може се обновити за месец, два или три, али за обнову разореног морала треба утрошити деценије, а можда и једно столеће”.⁹

Ни хумореска ни хумор: напад на генерала Николиша

Месец после пораза на Скупштини САНУ власт је узвратила веома увредљивим нападом на Николиша. У *Полицији* је 18. јануара 1987. објављен текст „Војко и Савле” са надсловом „Запис о нашим суседима”. Суштински је био анониман, тј. потписан псеудонимом „М. Шаренац”. Замишљен као хумореска изазвао је све само не смех, како међу новинарима тако и међу политичарима. Војко је био академик Гојко Николиш, шпански борац, предратни комуниста, партизан, а после рата официр, дипломата и народни посланик који се властима замерио указивањем на тежак положај Срба у Хрватској. Савле је био академик Павле Савић, познати српски физичар и хемичар, научник светског гласа. Обојица комунисти, револуционари, партизани и академици, али на различитим позицијама у сукобу око Меморандума. Николиш га је бранио, а Савић нападао. Циљ текста био је дискредитација Николиша због сукоба са Савићем. Напад је имао изразито лични печат, био је увредљив и приземан. Николиш је описан као имућан, наведено је да је имао неколико кућа и девизни рачун у швајцарској банци, да је покушавао да се убије и био психички нестабилан, да је супругу Марго Николиш (у тексту названа „Арго”) преотео док је била удата за другог (када је упознала Николиша њен супруг је био бразилски дипломата у Индији), да је она била сарадник француске обавештајне службе и умешана у Гојков губитак поверљивих дипломатских списа док је био у дипломатији. У тексту је у погрдном смислу поменута чак и Николишева ћерка („Кћер друга Војка

9 Gavrilović, *Gojko Nikoliš*, 296–304.

из првог брака богато су удали у Француској и купили су једног расног пекинезера”), али и бивша супруга Радмила Ивковић (у једној реченици нејасног значења) од које се Николиш развео да би се венчао са Марго. У напад на Николиша је овим текстом уплетен и Савић, јер је помињан у њему. Описано је да су се Николиш и Савић сукобили „око неког писма, које је грешком или намером новинара, продрло у јавност и узнемирило духове. У њему се, кажу, шамара историја уназад и унапред. Кад је друг Савле ставио примедбе на то писмо, друг Војко се побунио – доказивао је да писмо не постоји, као што је за своју дипломатску ташну некада тврдио да није украдена.” Била је то јасна алузија на Меморандум САНУ и сукоб двојице академика. Текст је пропраћен карикатуром.¹⁰

Такав напад на бившег борца, дипломату, генерала, функционера и академика изазвао је супротан ефекат од жељеног, макар мета напада била на супротним позицијама од власти. Уместо о гресима Николиша месецима касније се причало о одговорности за објављивање прљавог напада, а деценијама се нагађало име аутора.

Питање без одговора: Ко је аутор?

Најчешће постављано питање било је оно о правом аутору или наручиоцу хумореске. Најпозванији да разреши дилему био је уредник *Политике* Живорад Миновић, али је он дуго изврдавао да се изјасни.

10 Део хумореске је гласио: „Из војске је, пошто се осећао довољно способним и упућеним, отишао у дипломатију – не знам тачно за шта се спремао после тога. Био је упућен у једну земљу на југу Азије (Индија, прим. аутора) чије име нећу помињати. Путовао је, разуме се, бродом, и путовање се отегло као у старим филмовима. Обхрван досадом, срео је мадам Арго и она је средла њега – заљубили су се истог тренутка. Као класно свесном човеку, није му сметало што је она француска племкиња, међународна новинарка, удата жена и вероватно помало сарадница њихових служби. У љубави, мислио је, нема ничег субверзивног ни непријатељског. Мадам Арго је, разуме се, путовала у исти главни град у који и друг Војко – као у новијим нашим филмовима, и тамо су наставили да се виђају. Ко зна колико би њихова љубав трајала да нису почеле да се догађају чудне ствари. Поверљивом другу Војку прво су нестали сви кључеви, да би се сутрадан изненада појавили на неком другом месту. Затим му је, баш као на филму, нестало и кофер са поверљивим дипломатским списима – непознато лице касније је предало вратару наше амбасаде. И сви су посумњали у мадам Арго осим друга Војка. Он се није дао сметати”, „Војко и Савле”, *Политика*, 18. јануар 1987, 13.

Најпре је, дан после објављивања текста, на састанцима уредништва и међуредакцијског колегијума одбијао да одговори.¹¹ Око осам месеци касније, у унутарпартијским обрачунима, кривицу је сваљивао на секретара Градског комитета Београда Радмила Кљајића, председника ГК Драгишу Павловића¹² и директора *Полиџике* Ивана Стојановића.

Миновић је то учинио на седници издавачког савета *Полиџике* 14. септембра 1987, који је сазвала Живана Олбина, председница тог тела, како би напала управо Миновића и *Полиџику* за српски национализам. Био је то део синхронизованог напада присталица Ивана Стамболића¹³ на струју коју је предводио Слободан Милошевић.¹⁴ Олбина је тада критиковала писање листа од када се појавила хумореска „Војко и Савле”. Међутим, Миновић је узвратио жестоко и потегао један од најјачих адута – сву кривицу за хумореску је пребацио на Ивана Стамболића и њему одане политичаре у градским партијским структурама. Тврдећи да се текст није свидео ни њему ни редакцији и да ниједан новинар листа не би могао да напише „тако нешто на ниском нивоу”, отворено је оптужио извршног секретара ГК Радмила Кљајића да је стајао иза ње. Тиме је ударио на ГК и Драгишу Павловића. Изјавио је да је хумореску доставио Радмилу Кљајић: „Ја не знам да ли је он писац, он је доставио [...] Ја је нисам чак ни прочитао, објављено је то на један начин уз доста алкавости, појавила се у ‘Политици’, што је, наравно, лош текст и не само лош него и аморалан”. Наставио је једнако оштро: „Морам да кажем да је неколико високих функционера, готово из дана у дан, телефонирано да не кажем одакле је дошла

11 Светко Ковач, *Случај Николиш. Злоупотреба ђолиџичке моћи* (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2023), 79.

12 Драгиша Павловић (1943–1996), политичар и привредник, завршио је Машински и Економски факултет, докторирао на ФПН-у. Био је шеф Кабинета секретара ИК ЦК СКС, члан Председништва ЦК СКС, Председништва ГК СК Београда и председник ГК СК Београда 1986–1987.

13 Иван Стамболић (1936–2000), правник и политичар, председник Републичког извршног већа Србије 1978–1982, председник ГК СК Београда 1982–1984, председник Председништва ЦК СКС 1984–1986. и председник Председништва Србије 1986–1987.

14 Слободан Милошевић (1941–2006), правник и политичар, председник ГК СК Београда 1984–1986, а касније председник Председништва ЦК СКС и председник Председништва Србије. Од 1990. до 1997. био је председник Србије, а од 1997. до 2000. председник СР Југославије. Био је председник Социјалистичке партије Србије од оснивања 1990.

хумореска. Нарочито Драгиша Павловић, председник Градског комитета. Друго за сад нећу да помињем [...] Обавештавам вас да је на мене вршен притисак да као главни уредник не кажем да је хумореска стигла из Градског комитета. Потписан је био Шаренац, то је иначе, рођак Радмила Кљајића. Ко је написао не знам, тиме се не бих бавио, али је одатле дошло [...] Иван Стојановић, који је покренуо то испитивање хумореске био је сведок заједно са још неколико сведока у његовој канцеларији када је друг Радмила Кљајић донео једно, такозвано писмо Момчила Шаренца као неку врсту одговора на критике и друг Иван је рекао: „Слушај, Кљајо, ово не би било добро да се појави у ‘Политици’, јер бисмо се даље компромитовали.” Тврдио је да циљ хумореске није био Николиш, већ *Полиџица* и он као уредник: „то тврдим и то ћу, ако буде требало да доказујем, јер је развој догађаја показао да је то тако”. Закључио је: „Морам да кажем, на жалост, да они који су замислили, створили, написали хумореску, да су је подметнули, али да ти исти људи преко Ивана Стојановића, он је то јавно изјавио, траже одговорност Колегијума и главног уредника. Дакле, они који су написали, сада траже одговорност. Наравно, то је више него неморално. Мислим да тога није било ни у стаљинистичким временима, то је нешто недопустиво.”¹⁵

Кљајић је негирао да је био умешан у писање хумореске. Сведочио је да се Миновић на партијском састанку у *Полиџици* 11. и 12. фебруара 1987. бранио тиме да као уредник има обавезу да спроводи партијску политику, да Павла Савића нико није узео у заштиту када је нападнут на Скупштини САНУ, да је текст о Николишу био први у серији текстова у новој рубрици „Записи о нашим суседима” и да је требало да буде боље написан. Кљајић наводи да је у *Полиџици* 4. јуна 1987. формирана партијска комисија са задатком да утврди како је хумореска објављена и да је он пред комисијом одбацио наводе о својој умешаности потписавши изјаву: „Нисам писао, нисам донео и нисам утицао на објављивање.” Одговорне за оптужбе на његов рачун видео је у Миновићу и председнику Председништва ЦК СКС Слободану Милошевићу. Тврдио

15 Историјски архив Београда (ИАБ), 865, СКС, Организација СК Београда, ГК – Београд, Председништво, 1987, П. 27. 10. 1987, Стенографске белешке са седнице Издавачког савета листа „Политика”, одржане 14. 9. 1987. год; ИАБ, Лични фонд Драже Марковића, к. 13, од 17. августа 1987. до 23. новембра 1987.

је да је Миновић добио директиву од Милошевића да у „случај хумореске” уплете Ивана Стамболића, Драгишу Павловића и њега: „Показало се да нас не могу тако лако политички сломити, требало нас је испрљати, а Миновић је био најпогоднији човек за то, јер је у својој „богатој новинарској каријери”, од дописника из Пожаревца до уредника ‘Политике’, слично већ урадио и Латинки Перовић, Марку Никезићу, Дражи Марковићу, Пери Стамболићу, потом Ивану Стамболићу, а на крају покушао и самом Милошевићу, али га је полиција извела из зграде у Македонској улици. Једино Едварда Кардеља није дирао.”¹⁶

Хумореску је илустровао Мома Марковић, који је као илустратор радио у *Полицији* од 1963. Две деценије касније се сећао да му је уредник недељног броја листа Александар Прља саопштио да је тај текст био први од десет које треба да илуструје: „Рекао ми је: ‘Ево, Савле нек личи на Павла Савића, али, овај Војко не мора на оног другог.’” Остале текстове никад није видео, „јер је после првог настала таква фрка и гужва”.¹⁷

Светко Ковач сматра да је идеја о хуморесци настала на састанку на коме су били Милошевић, Стамболић, Павловић, Никола Љубичић¹⁸ и Богдан Трифуновић¹⁹ и да је требало да буде део акције против САНУ и Меморандума. Наводи да је Љубичић предложио да неко напише текст о Николишу, да је задатак да то оствари добио Стамболић који је то урадио уз помоћ Павловића.²⁰

То суштински потврђују Стамболић и Павловић, али негирају своје оперативне „заслуге”. Стамболић тврди да је Љубичић на састанку на коме је присуствовало њих пет-шест у Милошевићевој канцеларији предложио да се „на један шаљив начин то саопшти јавности, да се можда направи хумореска о Гојку Николишу” и да је износио податке о

16 „Хумореска’ у режији Живорада Миновића”, *Политика*, 16. септембар 2007, 10.

17 „Од 10 прича ‘Војко и Савле’ је била само прва”, *Политика*, 16. септембар 2007, 10.

18 Никола Љубичић (1916–2005), генерал армије и политичар, био је савезни секретар за народну одбрану, председник Председништва Србије и члан Председништва СФРЈ.

19 Богдан Трифуновић (1933–2007), правник, политичар, дипломата, Радио је у СИВ-у и ССИП-у, члан ИВ Скупштине Србије, члан Председништва ЦК СКС и ЦК СКЈ. У лето 1986. је изабран за председника РК ССРН Србије. Током деведесетих је био амбасадор Србије у Француској.

20 Ковач, *Случај Николиш*, 70, 74.

Николишу који су послужили за каснији текст. Међутим, осим што признаје да је био на састанку, скида одговорност са себе и тврди да не зна ко је био аутор.²¹

Јавност, пре свега новинари, кренула је одмах после објављивања хумореске у потрагу за „М. Шаренцом”, али га није пронашла ни на Филолошком, ни на Филозофском факултету, где их је упућивао Миновић, ни међу новинарима и сатиричарима. Испоставило се да је следећа Миновићева опаска – да је аутор Момчило Шаренац, предавач општенародне одбране и друштвене самозаштите на Техничком факултету у Марибору – била тачна бар утолико што је таква особа постојала. Он је, међутим, у писму *Полиџици* објављеном 22. септембра 1987. тврдио да није написао текст, да „спорну козерију” није ни видео, ни чуо, ни написао и да никада није написао текст за *Полиџику*, нити се бавио новинарством. Одбијао је било какву сличност потписаног испод хумореске са својим именом и презименом: „Сматрам да је крајње непоштено да аутор овог текста свој рад потура под мојим именом и презименом, макар да је реч о рођеном брату, рођаку или било коме, макар то био било ко из поменутог Градског комитета, па макар и сам друг Радмило Кљајић.”²²

Тадашњи члан ГК СК Београда и начелник Државне безбедности за Београд Душан Ступар је у фебруару 1988. у Градском комитету тврдио да је податке о Николишу прибавио на захтев Драгише Павловића. Председништво ГК СК Београда је тада закључило да је Павловић био „творац целокупног случаја хумореске ‘Војко и Савле’ од њеног настанка до коначног објављивања у листу Политика” и да је Павловић уз помоћ Ступара прикупио податке о Николишу и Савићу. Павловић је оптужбе одбацио. Навео је да је добио анонимно писмо са подацима сличним онима који су објављени у хуморесци, али да га није доставио *Полиџици*, већ само Савићу и Ступару и да га је потом поцепао.²³

Ступар је годинама касније тврдио да је хумореску писао књижевник Видосав Стевановић у договору са Драгишом Павловићем, а да

21 *Žrtve. Ivan Stambolić Slavku Ćuruviji*, priredio Vukašin Stambolić (Beograd: Udruženje Nauka i društvo Srbije, 2006), 70.

22 Момчило Шаренац, „Козерија потурена под мојим именом”, *Полиџика*, 24. септембар 1987, 22.

23 Ковач, *Случај Николиш*, 76, 77, 97, 113, 114.

је идеја потекла од Николе Љубичића. Стевановић је то негирао, побијајући Ступарове тврдње и на суду.²⁴

Пратећи из политичке пензије догађаје на српској политичкој сцени и Дража Марковић је закључио да је инспиратор хумореске био Љубичић.²⁵

Хумореска је тако остала без аутора. Реч је о тексту објављеном јавно, у најпрестижнијим дневним новинама, а аутор га се ипак стидео, није се добровољно јавио и преузео „славу” за то дело. Данас у Народној библиотеци Србије постоји примерак *Полиџике* у коме је неко накнадно прекрижио потпис „М. Шаренац”. Испод је руком дописано „Радмило Кљајић”, а онда је и тај „потпис” вероватно неко други прешкрабао.

Реаговања јавности и породице Николиш

Власт је хумореском вређала Николиша, а гађала Меморандум и САНУ, али је погодила себе. Незадовољника таквим нападом на Николиша је било на свим странама. У ствари, циљ је био сасвим промашен. Уследиле су салве протеста и згражавања новинара и других јавних личности међу којима је било и веома угледних људи.

Протестовали су новинари и бивши уредници *Полиџике*. Убрзо после објављивања, 67 запослених у ОУР „Политика” (Славољуб Ђукић, Бошко Јакшић, Драган Бујошевић...) тражили су од Миновића утврђивање одговорности за појаву таквог текста и извињење оклеветаној породици. Навели су да је садржај написа био „беспримеран” у историји листа. Петицију Миновићу су послали и новинари НО „Политика”. Хумореска је за њих била „срамни памфлет”. Тражили су да се уредништво извини породици Николиш и читаоцима, а одговорни изведу пред Суд части Удружења новинара Србије.²⁶

У „Политикиној” кући је тих месеци „врило”. Међу новинарима је владало велико незадовољство скандалозним текстом. Одржавани су бројни састанци на којима је тражена одговорност и одговор на кључно

24 „Раскопчавање мита: "Војко и Савле" - коначна верзија”, *Експрес*, 16. 11. 2020, <https://www.ekspres.net/vesti/raskopcavanje-mita-vojko-i-savle-konacna-verzija>

25 ИАБ, Лични фонд Драже Марковића, к. 13, од 17. августа 1987. до 23. новембра 1987.

26 Ковач, *Случај Николиш*, 79–81.

питање – ко је аутор. Резултата није било иако су потрошени силни сати на партијским и другим састанцима унутар куће. Миновић је током пролећа и лета 1987. успевао да преживи и критике незадовољника из саме куће и сукоб са другим листовима. Кључан фактор била је политичка залеђина коју је имао у политичком руководству.

Један од драматичнијих састанака био је састанак основне организације СК НО „Политике” одржан 25. јуна 1987. Миновићеви критичари износили су оштре оптужбе, често емотивним тоном и са призвучком личне нетрпељивости. Међу онима који су напали Миновића били су Драган Ранчић, Бисерка Матић, Јелена Радовановић, Радован Поповић, Нада Драговић, Славољуб Ђукић, Бранка Краљевић и Бранка Оташевић. Једна од замерки било је штампање приземног напада на породицу Николиш. Много мање је било оних који су на било који начин покушали да заштите Миновића. То у били Сава Вујић, Влада Делић и Петар Јанковић. Без обзира на мноштво тешких речи изговорених на његов рачун, Миновић није одавао утисак човека који је свестан да је погрешно и који је спреман да се повуче.²⁷

Новинарима *Полиџике* придружило се сличним ставовима 47 колега из других листова. *Полиџикин свејш* је у броју од 4. до 17. фебруара објавио интервјуе са неколико јавних личности. Професор Филолошког факултета у Београду Иво Таргаља је сматрао да је текст у *Полиџици* оставио мучан утисак и да је био „обично јавно оговарање”. Књижевница Јара Рибникар га је назвала „ружним, неукусним клеветањем људи”. За председника Удружења шпанских бораца Вељка Ковачевића текст је био „срамотна препознатљива клевета”. Новинар Славољуб Ђукић је осудио такав напис, али је утешним сматрао то што га је велики број људи јавно осудио. Сатиричар Александар Баљак је постављао питање морала аутора и онога ко је дозволио да се текст објави, сматрајући да није у реду „када се читалац наведе да мисли на одређеног човека, а уз њега се ставе подаци који нису тачни”. Вида Марковић, професор енглеске и америчке књижевности 20. века, упозорила је да су се о новинарску етику огрешили и писац и уредник објављујући „клевету”. Драмски писац Душан Ковачевић је сматрао да човек може да има и хиљаду непри-

27 ИАБ, 865, Председништво 1987, Случај Радмила Кљајића, II део, Магнетофонске белешке са састанка ОО СК НО „Политике”, одржаног 25. јуна 1987.

јатеља, али да *Полиџика* не сме да дозволи да се под видом „уметности” људи нападају приватно.²⁸

Милорад Вучелић је назвао спорни текст „погромашким памфлетом” који је „до сада непознати начин политичког обрачунавања – који је комбинација малограђанског трача и чистог стаљинизма”, а Борка Павићевић је оценила текст „полицијским”.²⁹ Брана Црнчевић је у *Дуги* писао да је напад на Николиша био „политичко-сатирично рубље” и да је на „дугом, прљавом и понижавајућем, неукусном и примитивном, застрашујућем полицијско-сатиричном конопцу” наглавачке обешена биографија генерала Николиша. Поигравајући се са именом под којим се у хуморесци појавила Николишева супруга („Арго”, као назив супе) писао је да Францускиња „није ни слутила да ће бити послужена као предјело на људождерском ручку на ком ће њен супруг бити главно јело”. Критикујући уредника листа написао је: „Биографија др Гојка Николиша силована је као Ђорђе Мартиновић, овога пута починиоци су познати”. Аутора је иронично „хвалио” да „се не боји ни истине, ни народних хероја, а камоли читалачке публице”.³⁰

Председник Удружења шпанских бораца Вељко Ковачевић је тражио од директора „Политике” да се лист огради од тог памфлета, а Миновићу је рекао да се ни у време Информбироа тако нешто није могло објавити.³¹ Генерал Павле Јакшић је оптужио редакцију *Полиџике* да је „стаљинистички култизам” заменила „неостаљинистичким, само у другим видовима” и сврстала се у „носиоце ‘социјалистичког култизма’ и ‘непогрешивости’”.³²

Каролина Удовички, која је попут Марго Николиш била странкиња и супруга бившег југословенског дипломате Лазара Удовичког, такође је стала у одбрану брачног пара Николиш, са којим су она и супруг били пријатељи. Тврдње из хумореске је побијала у писму *Полиџици* објављеном 25. јануара. Њено писмо је лист пропратио коментаром: „Поводом прошлонедељног сатиричног прилога ‘Војко и Савле’, аутора

28 „Raspeljavajte sami, drugovi novinari”, *Politikin svet*, broj 125, 4–17. februar 1987, 6–9.

29 Ковач, *Случај Николиш*, 84.

30 Брана Црнчевић, „Zapis iz crne sveske”, *Duga*, broj 338, 7–20. februar 1987, 16, 17.

31 „Raspeljavajte sami, drugovi novinari”, *Politikin svet*, broj 125, 4–17. februar 1987, 6–9.

32 Ковач, *Случај Николиш*, 91, 92.

Момчила Шаренца, добили смо велики број писама читалаца са различитим реаговањима. Има оштрих приговора на садржај и стил овог текста, као што има и мишљења да нема теме којом се не може давити новинарска сатира. Са пажњом и разумевањем се односимо према реаговањима наших читалаца. Објављујемо једно од приспелих писама.” Да би негодовање Удовички било сасвим умањено, оно је објављено под истим наднасловом као и хумореска („Запис о нашим суседима (2)”), чиме је стваран лажни утисак као да је реч о текстовима из исте серије, те је Удовички, која брани Николиша и његову породицу, стављена у исту равн са оним који их блати. Био је то још један уреднички промашај из кога се видела намера налогодаваца хумореске и извршиоца налога да не преузму ни политичку ни личну одговорност за скандал.

Удовички је демантовала наводе хумореске да је Марго била сарадник нечије обавештајне службе. Написала је да је током рата учествовала у антифашистичком отпору Хитлеру у Француској збрињавајући рањенике, да се илегално пребацила у Енглеску и придружила Де Головим снагама. Негирала је да је брачни пар Николиш имао неколико кућа, да је Гојко имао рачун у швајцарској банци и да је покушавао да се убије.³³

Ни Павле Савић није подржао такав напад на свог неистомисљеника у полемици око Меморандума. Душан Ступар је сведочио да је почетком јануара, пре објављивања, однео текст хумореске Савићу и његовој супрузи Бранки, да су обоје још док им га је читао негодовали, а Павле на крају питао: „Коме је потребна оваква свињарија?”³⁴

Текст се није свидео ни Дражи Марковићу, иако је и он био међу онима који су осуђивали Меморандум. Записао је у дневнику да је све било „на ниском нивоу, приземно, прљаво”.³⁵

Брачни пар Николиш се није много оглашавао нити упуштао у јавну полемику са (не)видљивим непријатељем. Гојко је чекао неколико месеци, а онда послао Миновићу отворено писмо које је објавила *Младосић*. Написао је да га је стид што припада републици која на прагу 21. века има „и своје културно ђубриште на коме могу да ничу само отровне

33 Каролина Удовички, „Сличности и разлике”, *Политика*, 25. јануар 1987, 13; Ковач, *Случај Николиш*, 86–90.

34 Ковач, *Случај Николиш*, 65.

35 ИАБ, Лични фонд Драже Марковића, к. 12, Свеска број 42, од 28. септембра 1986. до 18. фебруара 1987.

и смрдљиве гљиве”. Сматрао је да „није Миновић за све крив”, већ је само „узорит производ овог друштва”. Био је директан: „Жалим Вас што сте своју савест затворили у кавез, што сте пред Вашим колективом и пред јавношћу учинили све могуће маневре да сакријете ‘правог аутора’ те сте тако преузели на себе тешку одговорност за ауторство поменутог написа.” Позивао се на бројна реаговања којима је у јавности осуђен поступак *Политике* и поручио Миновићу да очито он, његови сарадници и наредбодавци нису очекивали „онако жестоку, часну и храбру реакцију од стране београдских новинара и других интелектуалаца”, да су се „преварили у процени њиховог морала и храбрости”, јер их је „заварала бирократска уображеност” да су „недодирљиви и непогрешиви”. Текст „Војко и Савле” је описао као „клеветничку, провокаторску, дрску, аморалну, садистичку, неумну творевину”. Николиш је Миновићу поручио да је тврдња да је имао неколико кућа била лаж и понудио „Ако ми покажете где су те моје 2-3 куће, или барем једна од њих, ја сам спреман да вам их поклоним, па можемо поћи одмах до адвоката да сачинимо даровницу”.³⁶

Марго је у интервјуу за *Иншиервју* 12. фебруара 1988. рекла да је објављивање хумореске није потресло, већ „дегутирало”, да је све, осим тога да су се упознали на броду, заволели и венчали, „једна недостојна измишљотина, заправо гнусна лаж”, те да је на „такве неукусе и нецивизацијске поступке” навикла у Београду. Тврдила је да се са оптужбама да је шпијунка суочавала од кад је дошла у Југославију. Изјавила је да је политика не занима и да није хтела да приступи ни АФЖ-у, јер се та организација ни на који начин није бавила угроженим женама, а да је она увек помагала немоћнима, па се бавила хуманитарним радом у Фондацији солидарности, све док није открила бројне злоупотребе и малверзације које су вршили неки њени чланови. О Југославији је говорила са дозом разочарања, као о земљи у коју је дошла убеђена да се она одвојила од совјетског начина живота и да у њој влада самоуправљање, а онда се кроз искуства у Фондацији солидарности суочила са „вулгарном материјалном похлепом појединаца” и „непоштовањем елементарних демократских правила одлучивања”.³⁷

36 „Otvoreno pismo”, *Mladost*, број 40, 27. април – 10. мај 1987, 4, 5, 49; Ковач, *Случај Николиш*, 136, 105–111.

37 „Ne žalim što sam došla”, *Intervju*, број 175, 12. фебруар 1988, 42–44; Ковач, *Случај Николиш*, 136.

Хумореска као оружје у обрачуну међу српским комунистима

Можда би актуелност хумореске била окончана критикама јавности да се у лето и јесен 1987. није десио обрачун унутар српских комуниста који је „хуморесци” удахнуо нови живот, јер ју је једна струја искористила у сукобу са другом, сваљујући на њу одговорност за срамни чин, у коме су заједно учествовали. У лето 1987. било је јасно да постоје озбиљна размиоилажења између председника Председништва Србије Ивана Стамболића и председника Председништва ЦК СКС Слободана Милошевића. Сукоб двеју снажних и ауторитарних личности био је и политички и лични. Неспоразуми око кадровских решења су се провлачили још од претходне године. У условима заоштравања југословенске кризе, посебно косовске драме, њихови антагонизми су се појачавали различитим приступима решавању кризе. Обојица су добро схватили и дубину и узроке кризе, али се Стамболићева вишегодишња немоћ да у другим републикама и покрајинама нађе разумевање за решења којима би било одговорено на југословенску кризу и егзистенцијалне проблеме Србије суочила са Милошевићевом политиком енергичнијег и ефикаснијег суочавања са проблемима, што је било у складу и са осећањима све нестрпљивије јавности, уморне од деценија празних обећања и забринуте за судбину заједничке државе. Када је у септембру 1987. Стамболићева струја ударила на Милошевићеву синхронизованим нападима на *Полиџику* и кадрове одане Милошевићу, политичка сцена у Србији је узаврела, а епилог је био Стамболићев пораз, чији је највидљивији израз било искључење из Председништва ЦК СКС Стамболићу оданог председника Градског комитета Београда Драгише Павловића, изгласано на Осмој седници ЦК СКС септембра 1987. Павловић је окривљен да се супротставио политици СК Србије и СК Југославије за брже и ефикасније решавање косовске кризе.³⁸

После пораза на Осмој седници Павловић је поднео оставку на место председника београдске партијске организације, али је формално и даље био члан Градског комитета. За његово потпуно уклањање из политичког живота наредних месеци послужиће управо хумореска „Војко и Савле”, тј. његова умешаност у њено објављивање.

38 Слободан Селинић, *Стамболић. Моћ, изгаја, стратегија* (Београд: Вукотић медиа, 2025).

У том контексту су Павловићу спочитаване и везе које је имао са извршним секретаром ГК Радмилом Кљајићем, кога је Председништво ГК 5. октобра 1987. сменило са те функције и предложило ГК-у да га искључи из свог чланства и чланства СКЈ, а умешаност у објављивање хумореске је била једна од оптужби против њега. Председништво је тада назвало хумореску „својеврсним политичким и културним скандалом који је нанео несagleдиве политичке штете целокупном Савезу комуниста, новинарству, информисању” у коме се „ишло преко мере и граница социјалистичког и комунистичког морала” и који се „као бумеранг вратио Савезу комуниста нарочито после политичке акције коју је Градски комитет водио у вези са тзв. ‘Меморандумом’”, а Кљајић је окривљен да је у тај „случај” био умешан „на недопустив начин”, односно да је „подметнуо као аутора хумореске свог рођака Момчила Шаренца”.³⁹ У дискусији на седници Душан Митевић⁴⁰ је сматрао доказаним да је Кљајић био „инволвиран на недозвољив начин у случају хумореске” за коју је веровао да је била „политички и културни скандал незабележен после рата”.⁴¹ Радош Смиљковић⁴² је детаљно анализирао објављивање хумореске и последице по власт. Закључивши да је она нанела велику штету Партији у време акције против Меморандума и да је била „хипокризија политичка”, упутио је и апел: „не силазимо испод црте, останимо коначно људи [...] ми дугујемо извињење, објашњење и извињење партијској јавности, београдској јавности [...] и академији, молим вас, без обзира што се ми

39 ИАБ, 865, Председништво 1987, Материјали са седница Председништва ГК, 5. 10. 1987, Информација са XXXI седнице Председништва ГК ОСК...

40 Душан Митевић (1938–2003), новинар, правник и политичар. Био је члан ЦК СКС 1974–1978. и члан Председништва ГК СК Београда, председник Универзитетског одбора Савеза студената и савезни посланик 1963–1967, главни уредник информативног програма РТВ Београд, а од 1989. до 1991. генерални директор РТВ Београд.

41 ИАБ, 865, Председништво 1987, Материјали са седница Председништва ГК, 5. 10. 1987, Неауторизоване магнетофонске белешке са 31. седнице Председништва ГК 5. октобра 1987.

42 Радош Смиљковић (1934), универзитетски професор, дипломата, политичар и публициста. Од 1961. је био запослен на Факултету политичких наука, на коме је стекао звање редовног професора и био декан 1985–1987. Био је посланик Скупштине СФРЈ, члан, а после Осме седнице и председник Председништва ГК СК Београда, члан ЦК СКС. Током деведесетих је био члан Главног одбора СПС-а и амбасадор СР Југославије у Бугарској (1993–1998) и Аустрији (1999–2000).

тучемо са њима, што се тучемо око меморандума”. Ђоко Стојичић је у први план стављао „несрећну улогу Кљајићеву” у објављивању хумореске која је била „трагичан случај од кога је изгубио углед Савез комуниста, НИРО ‘Политика’, односно ‘Политика’ лист [...] и то изгубили у угледу не код чаршије него код комуниста, затим код културних и јавних радника, код интелигенције, код радника, код београдске и шире јавности”. За њега је хумореска била „страшан промашај” који се Савезу комуниста вратио као бумеранг, јер је била „испод грађанске црте”, тј. испод грађанског морала. Било је и говорника који су веровали да је текст био део политичких обрачуна у партијском врху те да је главна мета његовог појављивања био уредник *Полиџике* Живорад Миновић. Слободан Јовановић је стао у одбрану Миновића, сматрајући да му је хумореска била „подметнута”. За Божидара Богдановића је позадина хумореске била политичка харанга против Миновића са циљем смењивања са места уредника. Слично је резоновало и Миновић, жалећи се да је хумореска управо њему нанела највише зла. У тај контекст је сместио и сукобе унутар „Политике” и бројне састанке тамошњих новинара и комуниста на којима је потезано питање његове одговорности, превасходно због појављивања хумореске, чиме је стварана „једна врло нехумана, нељудска ситуација у којој више није могло апсолутно да се ради”. Миновић је поновио тврдњу да је хумореска достављена *Полиџици* преко Радмила Кљајића, али није тврдио да је Кљајић био и аутор. Рекао је и да не зна ко је писао текст и да је он није чак ни прочитао пре објављивања већ само „бацио поглед на њу”. Остао је доследан исказу о пореклу хумореске, који је дао на састанку издавачког савета *Полиџике* 14. септембра, па је опет недвосмислено упро прстом у Градски комитет и Кљајића – „ја је сам дуго [...] чувао тајну одакле је хумореска дошла. Пред редакцијом ‘Политике’, пред партијском организацијом говорио сам оно што сам сазнавао из Градског комитета, тј. од друга Кљајића. Једанпут да Шаренац ради овде у Београду, други пут да ради у Љубљани, трећи пут да ради у Марибору итд. Дакле, оно што сам сазнавао то сам и говорио [...] ја сам тако васпитан да нисам хтео да кажем да је било шта дошло из Градског комитета. И мислим да ми је то ипак била грешка што сам толико дуго одуговлачио да кажем. И онога момента кад сам схватио у чему је ствар онда сам одлучио да то кажем јер сам видео да је ипак реч о неким немо-

ралним стварима, тако да сам ја то ипак рекао. Што ће рећи, циљ није био ни Гојко Николиш него главни уредник 'Политике', колегијум и лист 'Политика'.⁴³ Другим речима, Миновић је у потезању питања његове одговорности за хумореску видео жељу да се преко средстава информисања води политичка борба, јасно алудирајући да је то питање служило Драгиши Павловићу, а тиме и Стамболићу, као средство напада на републички партијски врх на челу са Милошевићем. У условима Милошевићеве победе на Осмој седници, та тактика је била сигурна политичка залеђина за њега.⁴³

Кљајић се бранио негирајући наводе о умешаности у напад на Николиша: „нисам писао хумореску, нисам је ни донео тамо”. Уверавајући да није „толико глуп” да испод текста потпише „презиме своје покојне мајке” и да на папиру није био његов рукопис, прозвао је Миновића као главног и одговорног уредника *Полиџике* да каже ко је био аутор („ваљда зна ко је то написао”).⁴⁴

Градски комитет је 22. октобра 1987. формирао радну групу која је требало да испита Кљајићеву одговорност. Он је искористио прилику и изнео добро припремљену и речиту одбрану. Посебно је критичан и личан био према Митевићу и Миновићу.⁴⁵

43 ИАБ, 865, Председништво 1987, Материјали са седница Председништва ГК, 5. 10. 1987, Неауторизоване магнетофонске белешке са 31. седнице Председништва ГК 5. октобра 1987.

44 Исто.

45 „Посебно ме вређају морам признати тврдње Душана Митевића на недавно затвореној седници Председништва овог Комитета да сам ја био обична марионета Драгише Павловића [...] За разлику од Митевића никада се нисам везивао за личности и однос снага у форумима. Постоји само једна личност и дело за које сам се везао. То је друг Тито [...] Инсинуације попут Митевићеве више говоре о његовом него о мом моралном лику. Павловића веома ценим и као комунисту и као човека. Али, не прихватам да се моји наводни греси њему приписују. 'Војко и Савле', ту већ фамозну хумореску, нисам писао, нисам донео нити сам утицао на њено објављивање. За разлику од тог мог већ познатог става Живорад Миновић од једне до друге групе мењао је своју изјаву, трудећи се на сваки начин да са себе скине одговорност и да кривицу пребаци на неког другог [...] Звучи невероватно да главни уредник 'Политике', члан ЦК СК Србије, председник његове Комисије за информисање објављује текстове у новинама, а не зна њихове ауторе [...] На основу изјаве Жике Миновића да сам ту хумореску дотурио изведена је оцена да сам укаљао морални лик комунисте. Он који је одобрио њено објављивање унапређен је у ВД директора листа 'По-

Сумње у Кљајићеву умешаност у објављивање хумореске су оснажене на затвореном делу седнице ГК одржане 6. и 7. новембра 1987, када су члан Председништва Вељко Згоњанин и извршни секретар Председништва ГК Борислав Томић посведочили да је пред њима читао текст неколико дана пре појављивања у штампи.⁴⁶

Градски комитет је потврдио оптужбе против Кљајића и искључио га из СК 26. новембра 1987. са 62 гласа за и два уздржана.⁴⁷ Кљајић је изнова одбијао све оптужбе. Признао је да су наводи Згоњанина и Томића да је поседовао хумореску пар дана пре објављивања тачни – „То је тачно да сам ту копију хумореске имао код себе у петак. Поседовали су је пре мене на жалост још неки људи, показали су ми је чак из редакције ‘Политике’ тако да је ту једна велика заврзлама”. Ипак, поново је одбацио умешаност у штампање хумореске: „нисам писао, нисам донео, нисам утицао на објављивање [...] Нисам значи ја злоупотредио ауторитет Градског комитета”.⁴⁸

Говорника на овој седници није било много. Издвајао се говор Душана Митевића, јер је он оштрицу напада усмерио и на бившег председника ГК Драгишу Павловића и његову политику, што се дало закључити из речи да је „Радмило Кљајић био у нашем Председништву Градског комитета извршни секретар за јавно информисање, а временом постепено постао је симбол личног секретара за тајне послове, за део политике испод стола која се водила у Градском комитету, за договор иза затворених врата, да је постао човек за послове од највећег поверења, строге тајности и велике друштвене опасности”. Следећим речима је оптужио Павловића да је био умешан у објављивање хумореске: „ако постоји један члан Председништва и извршни секретар који мисли да је (су) Згоњанин или Томић знали за хумореску а није знао друг Павловић нека устане сада на Град-

литика’, значи ја сам укаљао, а он је осветлао образ Партије”. ИАБ, 865, Председништво 1987, Случај Радмила Кљајића, II део, Други део стенограма са седнице ГК ОСК у Београду (22. октобра 1987).

46 ИАБ, 865, Председништво, 1987, Материјали са седница Председништва од 17. 11. 1987, Неауторизоване магнетофонске белешке са 37. седнице Председништва ГК, 17. новембра 1987.

47 ИАБ, 865, Материјали са седница ГК, 1987, 26. 11. 1987, Неауторизоване магнетофонске белешке са 12. седнице ГК одржане 26. 11. 1967.

48 Исто.

ском комитету и нека каже. Ја ћу да седнем одмах. Ако ми мислимо да су постојали такви односи и да је то могуће, ако је то могуће онда ја ништа не разумем, онда сам ја овде изгубио две године, одмах ме смените, ништа не схватам о чему се ради. Како ми онда комунисти изгледамо а све ово одвија се пред јавношћу и ово сада што разговарамо, како изгледамо кад је наш председник на Централном комитету рекао да појма нема са хумореском”. Понашање ГК поводом напада на Николиша је за њега била „најтежа ствар за углед Партије” за коју је морао да одговара Павловић „јер је Кљајић то радио под његовим руководством”.⁴⁹

Политички пад Кљајића био је тек својеврсни увод у коначан обрачун са Павловићем.

На Осмој седници оптужба за учешће у објављивању хумореске није била део најтежих напада на Павловића, па је о том питању говорио мало. Уверавао је да је идеју за писање таквог текста чуо од генерала Љубичића „на састанку на коме је било више другова”. Рекао је и да се случај хумореске злоупотребљава за нападе на њега оптужбом да је он аутор. Додао је да остаје да се тек утврди „ко је и како реализовао ту идеју” и закључио: „Мислим да је заиста једна од великих и највећих опасности у које може Савез комуниста да уђе и сви људи који воде идејну и друге борбе, да се политичка борба с нашим идејним противницима користи и употребљава у сврхе политичких обрачуна међу нама”.

Случај хумореске је добио партијски епилог на седници Градског комитета Београда 4. фебруара 1988. Тада је разматран извештај који је сачинила радна група коју је формирао Градски комитет, а који је Председништво ГК усвојило 2. фебруара. Радна група је закључила да је Павловић за писање хумореске искористио податке добијене од Државне безбедности, али да је и даље немогуће рећи ко је аутор тог текста.⁵⁰

Седница је почела уводним излагањем Слободанке Груден. Уз подршку Осмој седници, основна порука њеног излагања била је критика начина рада Драгише Павловића на месту председника ГК. У том смислу је у центру оптужби била она везана за умешаност у појављивање хумореске. Назвала га је „творцем целокупног ‘случаја’ хумореске”. Ставила му је у грех да је злоупотребио Ступара користећи функцију председника ГК

49 Исто.

50 Драгиша Павловић, *Olako obećana brzina* (Zagreb: Globus, 1988), 204.

како би прикупио податке за писање хумореске, да је са најближим кругом сарадника „уобличавао податке” за тај текст и тако напустио политику СК и започео „приватни рат”, користио име Момчила Шаренца и његову биографију „коју му Кљајић својеручно доставља” и користио ауторитет председника ГК да би текст био објављен. Она је хумореску означила за „велики политички и културни скандал”, оптужујући Павловића да је после објављивања текста настојао да прикрије своју умешаност и пребаци одговорност на друге. Павловићев метод рада је назвала „стаљинистичким”: „он руши све моралне и статутарне норме понашања у Савезу комуниста, представља форму деловања снага које политичка моћ још увек заслепљује, на штету демократског, прогресивног, социјалистичког и људског”. Сматрала је да је хумореска била уперена против човека, а не против идеја и да Павловићу због тога није било места у СК. Груден је говорила и о одговорности Ступара. Њему је стављено на терет да је у расветљавању догађаја око објављивања спорног текста касно реаговао, али је истакла и да је „изразио висок степен сарадње у раду Радне групе”. У име Председништва ГК предложила је смењивање Павловића са функције члана ГК, покретање иницијативе да се искључи из чланства ЦК СКС и из чланства СКЈ, а да Ступар буде смењен са функције члана ГК и да буде покренута иницијатива да основна партијска организација чији је члан утврди његову политичку одговорност.⁵¹

На оптуженичкој клупи су, дакле, били бивши председник комитета Драгиша Павловић и начелник београдског ДБ-а Слободан Ступар, обојица и даље чланови комитета и оптужени за умешаност у објављивање спорног текста. Наступи и судбине њих двојице су, међутим, били сасвим различити. Павловић је пружао отпор, говорио на почетку скоро цео сат, одбацивао је оптужбе, нападао победнике Осме седнице помињући директно и Милошевића и убрзо после тога напустио седницу, не саслушавши до краја оптужбе и пресуду. Ступар је говорио веома кратко, прихватио кривицу и саслушао шта су имали да кажу партијски другови.

Драгиша Павловић је говорио веома дуго. Није прихватио ниједну критику на већ је узвраћао нападима на победнике са Осме сед-

51 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Материјали са седница ГК, 4. 2. 1988, Уводно излагање другарице Груден др Слободанке.

нице. Тврдње да је умешан у објављивање хумореске одбацио је речима „Неко хоће да ме осрамоти пред људима”. Те оптужбе је схватао само као покриће за његов политички одстрел на Осмој седници: „Некоме се хоће да људима затвори очи да не виде шта се ради, а мени уста да не говорим ко све то ради. Моја, наводна, умешаност у објављивање хумореске требало би да поништи оне силне измишљене разлоге због којих сам смењен из Председништва ЦК или да им да некакав накнадни легитимитет.” Спор је сводио на лични сукоб њега, с једне, и Милошевића и његових присталица у ГК, с друге стране. Ако би било тако, следило би да је афера око хумореске измишљена да би се Милошевић обрачунао са њим из страха да не изгуби власт. Зато је рекао: „Наводним разоткривањем истине о тој хуморески са мношћом као главним кривцем жели се у ствари прикрити суштина спора између мене и Милошевића у ЦК а овде у ГК хумореска треба да буде димна завеса која ће сакрити суштину мојих несугласица са неколицином људи у Председништву ГК.” У истом духу је касније објашњавао да је кампања против њега резултат уверења да је „лопов који краде Милошевићеву власт”. Хумореску је доживео као „људски жалосну епизоду у свему што се догађало око Меморандума”. Када је реч о одговорности за њен настанак, признао је да је за ту идеју чуо од Љубичића, на састанку у Милошевићевој канцеларији. Негирао је да је хумореска копирана у Градском комитету, али је признао да је пре њеног појављивања поседовао службену информацију о Николишу. Та тачка је била најслабија у његовој одбрани, јер је то што је од Ступара тражио податке Државне безбедности о Николишу правдао тиме да је хтео да види „ко је човек који је са говорнице Скупштине Академије онако навалио на Павла Савића, по општем мишљењу честитог човека и угледног научника”. Противницима је то био аргумент да се јавно запитају зашто би председнику Градског комитета Београда био потребан досије из Државне безбедности да би сазнао ко је Гојко Николиш, човек који је као генерал, академик и бивши дипломата, свакако био општепозната личност. Наставио је тврдњом да је добио анонимно писмо које је „личило на некакву хумореску” о Николишу и поцепао га пошто га је доставио и Ступару и Савићу, који је оценио „да је све то глупост”. Додао је да је то писмо личило на текст који се појавио у *Полијици*. Негирао је да је злоупотребио функцију

председника ГК („ако је тзв. хумореска једина ствар на листи оптужбе за моју злоупотребу функције онда је то ситан рачун који ми се на овако бедан начин испоставља за свеукупан рад”). Очекивано, лично се највише разрачунавао са Миновићем, особом од које су и потекле оптужбе о Павловићевој одговорности за објављивање хумореске. Миновића је окривио да је „замесио квасац лажи” о његовој умешаности. Био је директан, оштар и личан: „Некада се једино свецу веровало на основу властитог признања да је заиста учинио грех. Када би сада Жика Миновић пред свима нама изјавио да је аутор те хумореске и када би га Централни комитет непосредно пре те заклетве прогласио за свеца, ја му не бих веровао. Када би пред мојим очима нацртао исту карикатуру каква је ишла уз хумореску, опет му не бих веровао.” Лична нота се осећала и у Павловићевом односу према Радошу Смиљковићу, новом председнику ГК, са којим је имао полемичан однос још док су улоге биле замењене, тј. када је Павловић био председник Градског комитета, а Смиљковић члан његовог Председништва. Поручио му је: „Доктор Смиљковић Радош мисли да од мог политичког гроба може успети да се начини постоље за нечију величину, па је мени припремио моралну смрт на основу изјава Миновића и њему сличних људи, а себи је узео улогу ликвидатора или му је додељена.” Да је спор око хумореске сматрао само поводом за лични обрачун, видело се из речи: „Прави циљ данашње расправе јесте, не само да се заувек уклоним из политике, него да будем одстрећен као човек, да ми се одузме достојанство, да се уништи до те меља моје самопоштовање.” Члановима ГК се обратио тоном који није био лишен емоција и патетике: „Наводна истина око хумореске је марама којом везују очи вама, не мене, вама који сте одређени да будете стрељачки вод за такво моје јавно погубљење. А ја мислим да овом друштву, а тиме и Савезу комуниста, није потребан ниједан једини понижен човек, већ људи који се достојанствено држе својих уверења и поштено раде на свом послу [...] док сам овде примао плату, чини ми се да сам радио без мере и рачуна. Вукао сам као во, и то онај који служи искључиво за вучу, а од вола за вучу може да постане још само во за клање [...] Не осећам се ни мало кривим. А ипак ми није пријатно да стојим пред вама у улози човека који је сумњичењима и подметањима доведен у ситуацију да доказује своје поштење и брани свој људски ин-

тегритет. Сваком човеку је већ и оптуживање сасвим довољна казна. У стојећем сам ставу, али што се појединих људи тиче одавно сам политички мртав. А чим је формирана радна група за утврђивање наводне моје умешаности у објављивање једне неуспеле литерарне лажи, тада сам већ био припремљен и за морални погреб. [...] Посмртно слово о мени прочитано је овде посмртним гласом.”⁵²

Другооптужени Душан Ступар имао је сасвим другачију тактику. Говорио је кратко, признао кривицу и делимично је свалио на Павловића. Сведочио је да је Павловићу, на његов захтев, прибавио податке Службе државне безбедности о Николишу и да је од Павловића добио текст о српском академику: „Ја сам друга Павловића упозорио да коришћење тих података може да доведе службу у незавидан положај. Он је мени рекао да се ја не секирам и да иза тога текста стоји руководство Републике и морам да кажем Буцо да си поменуо име Петра Стамболића и Николе Љубичића и координацију. Текст који сам ја носио код друга Павла Савића је истоветан са текстом касније објављене хумореске у потпуности. Ту је само недостајао назив [...] Када сам ја тражио име аутора, друг Павловић је рекао да је то Шаренац и онда сам ја добио од њега текст који је [...] потписао друг Кљајић у коме се каже да је аутор Шаренац и наводе се биографски подаци о Шаренцу.” Ступар је тврдио да га је Павловић „злоупотребио”, да ГК и Служба безбедности нису имали везе са хумореском, да је све што је радио урадио из осећаја партијске дисциплине. Чланове комитета ја замолио да, уместо предлога Председништва да буде смењен, усвоје његову оставку на чланство у комитету. То је образложио нејасним објашњењем да ће одлука комитета о његовој партијској одговорности имати последице на људе којима је руководио у Служби безбедности.⁵³

Комитет је ову молбу услишио. Први диспутант који је подржао предлог да се Ступару изађе у сусрет прихватањем оставке уместо смењивањем био је Михаило Милојевић, који је уверавао партијске другове да је Ступар показао „поштен однос према Партији”. Подржали су га Снежана Алексић, Милојица Пантелић, Ђорђе Јовић, Миле Трукуља, Зо-

52 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Материјали са седница ГК, 4. 2. 1988, Неауторизоване магнетофонске белешке.

53 Исто.

ран Тодоровић,⁵⁴ Јагош Пурић,⁵⁵ Александар Бакочевић,⁵⁶ Богдан Бркић, Станоје Ђурић, Радослав Нешковић, Небојша Маљковић и Никола Ристић. Пантелић је похвалио то што је Ступар „поштено комунистички иступио”, Јовић је код њега видео „друго васпитање” и „друге моралне карактеристике” у односу на Павловића, Тркуља је казао да је Ступар „смирено, људски, комунистички и самокритички изнео цео ток организације хумореске” и да је Павловић „организатор овог срамног дела”.⁵⁷

Чланови ГК су Павловићу замерали много тога: отпор одлукама Осме седнице, одсуство колективног рада и издизање себе изнад комитета док му је био на челу, приватизовање функције, опијеност влашћу и функцијом, али је кључна оптужба због које је партијски кажњен била умешаност у објављивање хумореске.

Сложно су истицали да је хумореска била недопустив вид политичке борбе који је ГК Београда нанео велику политичку штету. Рекли су да је била „прљава, нехумана, стаљинистичка и антидемократска” (Милојица Пантелић), „нечасна радња неспојива са људском чашћу и достојанством” и „покушај реафирмације стаљинизма” (Радош Смиљковић), да је то „несумњиво недостојно и срамно дело које је окаљало образ београдске партијске организације” (Александар Бакочевић), да је представљала „недопустиво огрешење о појединца и његов људски интегритет, ма којих да је он политичких и других уверења [...] насртај на основна људска и гра-

54 Зоран Тодоровић (1959–1977), политиколог, политичар и привредник. У једнопартијском систему је био студент продекан, делегат у Скупштини Универзитета и члан ГК СК Београда. Током деведесетих је био заменик генералног директора НИС-а, генерални директор „Беопетрола” и генерални секретар ЈУЛ-а.

55 Проф. др Јагош Пурић (1942–2022), физичар, универзитетски професор, ректор и политичар, члан Универзитетског комитета СК и члан ГК СК. Деведесетих година 20. века је био члан ЈУЛ-а. Био је редовни професор и декан ПМФ-а и ректор Београдског универзитета од 1998. до 2000. Написао је више уџбеника и збирки задатака из физике.

56 Александар Бакочевић (1928–2007), политичар и правник. Обављао је функције у Народној омладини и ССРН, био је потпредседник Извршног већа СР Србије и председник Скупштине Београда, директор НИРО „Политика” и генерални директор „Ганјуга”, члан ГК СК Београда, ЦК СКС и Председништва ССРН Србије. После обнављања вишестраначког живота приступио је СПС-у, био је народни посланик и председник Скупштине Србије 1991–1993.

57 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Материјали са седница ГК, 4. 2. 1988, Неауторизоване магнетофонске белешке.

ђанска права” којим је стварана „атмосфера несигурности и страха, безакоња” (Слободан Јовановић), да је јавност због тог текста „прозвала” Градски комитет (Борислав Томић), да је створен утисак да власт има досије о сваком академику „па их сада плашимо пазите шта ви радите, где ћемо ми изнети шта имамо у фиокама” (Данило Марковић) и да је било недопустиво увлачење Павла Савића, научника светског гласа, у „недоличне политичке интриге” (Ђорђе Јовић). Зоран Годоровић је питао „С којим правом се упропашћавају људи, њихови радни и други квалитети”. Павловићев изговор да је податке Службе безбедности о Николишу тражио да би видео ко је човек који је на Скупштини САНУ напао Павла Савића и подржао Меморандум, побијао је питањем: „Зар њему није било довољно да зна ко је тај човек, пратећи шта је тај човек све говорио и раније па и скорије, на којим је позицијама био. Зар му није било довољно да зна његове идејне ставове за политички рад и да се супротстави тим идејама, зашто човеку треба скидати кожу да би се видело ко је он.” Душан Митевић је оптуживао Павловића да је у партијски и лични живот вратио „праксу и терминологију досијеа, тајних извештаја и страха међу кадровима да их неко прислушкује или откуцава органима безбедности или Партије [...] праксу злоупотребе положаја и власти да се помоћу Службе државне безбедности, у овом случају једног њеног високог представника, демонстрира како се може баратати са људима и њиховим достојанством”. Сматрао је да је, уместо борбе против Меморандума и његових ставова, погрешно изабрао борбу против појединаца који су га писали и подржавали, што у јавности није могло да добије подршку.⁵⁸

Нико није исказао сумњу у оцену Председништва и радне групе да је Павловић био одговоран за појављивање хумореске. Борислав Томић није имао дилему да су иза ње стајали Павловић и Кљајић и нагласио је да је тај текст прочитан у просторијама Градског комитета пре него што је изашао у *Полиџици*. Снежана Алексић је Павловићеву умешаност у писање текста и злоупотребу Службе безбедности сматрала непобитно доказаном, уверавајући партијске другове да је његов циљ било „рушење Централног комитета Савеза комуниста Србије” и жеља за „политичком надмоћношћу”. Милојица Пантелић је Павловића сматрао „стожерном личношћу” спорног написа. Миле Тркуља није доводио у

58 Исто.

сумњу да је „хумореска колала по просторијама Градског комитета” и одатле била послата у штампу. Митевић је за непобитно доказано сматрао да је Павловић 7. јануара 1987. добио први, а сутрадан други део досијеа, организовао писање хумореске и њено објављивање помоћу Радмила Кљајића и да је вршио притисак на *Полицику* да не открије како је текст настао.⁵⁹

Многи су Павловићу замерали потпуно одсуство самокритике, односно неприхватање било какве кривице. „Не свиђа ми се када је за макар кога од нас сваки други крив, само ја нисам ни за шта крив”, рекао је Михаило Милојевић. Миле Тркуља је подсећао да је само Стаљин мислио за себе да је непогрешив, па је додао: „Морам да вам кажем да је мало и тешко нама који смо малтене пола века у тој Комунистичкој партији да се овако и са оваквим људима сусрећемо, у својој партијској пракси нисам се ја сусрео да ни једне једине речи самокритичности нема.” Није прошла незапажена ни реторика којом се бранио. Слободан Вујић, Милојица Пантелић, Миле Тркуља, Богдан Бркић и Михаило Милојевић су му замерали што је чланове ГК назвао стрељачким водом. Милојевић је то означио као „лудост”, „срамоту” и „незрелост”. Пантелић је питао да ли има „веће нељудскости, већег недемократизма и ја бих рекао стаљинизма” од тога што је Павловић „своје другове који су га раније бирали за члана и за председника ГК СК назвао стрељачким водом”. Тркуља се позивао на свој вишедеценијски партијски стаж и искуства из рата: „Ја као и Милојица Пантелић знамо боље шта је тај вод од Драгише Павловића, јер смо почели да се бавимо са тим још 1941. године као младићи, знамо шта је то [...] ми смо имали водове за борбу против непријатеља [...] а ко мисли да смо ми овде гласачка маса, да смо ми људи који слушамо, па немамо свој понос, свој комунистички понос, своје ја, он се љуто у све то преварио.” Бркић је полемисао са Павловићем: „Ја се поносим што сам у строју Партије, али никад нисам био нити ћу бити у стрељачком строју. Ако је неки појединац имао свој сопствени стрељачки строј, који је касније самог себе устрелио уместо онога коме је био намењен, то онда није крив ни овај Комитет, ни јавност, ни чланови Савеза комуниста овог града.”⁶⁰

59 Исто.

60 Исто.

Од прилично шаблонских напада на Павловића, делимично је одударао Данило Марковић који је, уз критике на рачун бившег председника ГК, указао да су објављивање хумореске и начин на који је настала покренули и једно од суштинских питања друштва, а то је однос државе и партије, посебно полицијске власти и партије. Питао је: „докле може Партија, њени органи, најодговорнији носиоци функције у Партији, да користе органе државне безбедности и докле то може да иде а да се то не одрази негативно на процес демократских односа у Савезу комуниста”.⁶¹

Најоштрији одговор Павловић је добио од онога кога је на личном нивоу највише и нападао, од Живорада Миновића. Као уредник *Политике* Миновић није имао куд него да призна да је хумореска била уређивачки промашај, али се ту његова „самокритика” завршавала, јер је убеђивао остале да је она „подметнута” његовом листу и да је коришћена за касније нападе на лист који су потицали од Павловића и других функционера који су били уз Ивана Стамболића. У Павловићевом излагању Миновић није нашао „ни трунку интелектуалног ни моралног поштења”, али је у његовом политичком раду видео „бироградске и стаљинистичке методе”, „стаљинистичку патологију” и „групашење и фракционашке борбе”. Појављивање хумореске описивао је као део „политичког подземља” у које су били укључени „и поједини политички функционери који су много причали о демократији а у ствари су злоупотребљавали социјалистичку демократију”. Она је за њега била „брутална злоупотреба политичких функција, позиција и служби”.⁶²

Ова седница је одржана више од годину од појављивања приземног напада на Николиша у најугледнијем дневном листу државе. Трајала је сатима. Претходиле су јој седнице ГК и Председништва ГК, као и активности радне групе. А и даље није било одговора на кључно питање – ко је аутор тог текста. Та чињеница показује не само колико су политичке воде социјалистичке Југославије биле мутне, већ и изузетно низак ниво људског и политичког морала неких актера. На тој седници је Александар Бакочевећ, пре него што ју је Павловић напустио, поставио окривљеном директно питање: „Може ли друг Павловић да нам овде искрено

61 Исто.

62 Исто.

и отворено каже ко је извршилац налога да се хумореска напише? Ко је написао хумореску?” Добио је кратак одговор: „Рекао сам Радној групи да не знам ко је аутор хумореске. Нити сам писао...”⁶³

После дуге дискусије у којој је говорило 38 комуниста, Градски комитет је 4. фебруара 1988. једногласно искључио Павловића из свог чланства и затражио његово смењивање са места члана ЦК СКС и искључење из чланства СКЈ уз образложење да је злоупотребио функцију председника комитета, злоупотребио начелника Службе државне безбедности Београда и податке које је од службе добио и „на незапамћен начин дискредитовао једну личност”. ГК је закључио да су догађаји око „хуморске” били само „појавни облик испод кога се налази недозвољива пракса прављења досијеа и коришћења у политичкој и идејној борби метода који не само да угрожавају демократске односе, већ и политички и морални интегритет људи”.⁶⁴ Према Ступару је комитет био блажи, па је прихваћена његова оставка уместо да и он буде искључен из тог партијског органа. Истовремено је основној партијској организацији Управе државне безбедности Београда, чији је био члан, остављено да одлучи о партијској казни за њега.⁶⁵

Закључак

Политичким кажњавањем Павловића и Ступара је у политичком смислу стављена тачка на „случај хумореске” иако су казне за њих мало кога убедиле да су они били једини, или бар највећи кривци за њено објављивање. Такво уверење је речито сажела Марго Николиш у изјави новинарима, само неколико дана после седнице Градског комитета. Павловића и Ступара је сматрала за „пионе и жртвене јарце”, а да су прави кривци били они „који су им наредили да то ураде”.⁶⁶ Ти кривци су званично остали скривени, а налазили су се међу руководећим политича-

63 Исто.

64 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Материјали са седница ГК, 4. 2. 1988, Градски комитет, број 1-211/2.

65 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Материјали са седница ГК, 4. 2. 1988, Градски комитет, број 1-211/1.

66 „Ne želim što sam došla”, *Intervju*, broj 175, 12. februar 1988, 42–44; Светко Ковач, *Случај Николиш*, 136.

рима Србије и Београда тог доба. Уместо као средство за јавно понижење академика који је подржао Меморандум и почетак серије сличних написа против његових истомишљеника, текст је много више послужио као оруђе у прљавим унутарпартијским обрачунима морално увелико посрнуле Комунистичке партије. И његово објављивање и каснија политичка употреба сведочили су о ниском нивоу политичке културе и снажно укореним недемократским темељима једнопартијског система. Истовремено, јавно згражавање и протести бројних јавних личности и интелектуалаца због појављивања опскурног текста показивали су да су стеге политичке контроле увелико слабиле и да је оних који су били спремни да гласно критикују недемократске поступке власти било све више.

Резиме

Крајем септембра 1986. *Вечерње новости* су објавиле текстове у којима је оштро нападан документ Српске академије наука и уметности о југословенској кризи и положају Србије и српског народа у Југославији. Назван Меморандум, текст није био довршен нити га је САНУ званично усвојила. Био је југословенски и демократски, критичан према улози Тита и Савеза комуниста у Југославији. Залагао се за промену положаја Србије у Југославији, аргументујући да та република према Уставу из 1974. није била равноправна са другим републикама. Говорио је и о страдању Срба на Косову и Метохији и укидању њихових политичких и националних права у Хрватској. Власт у Србији је покренула политичку и медијску кампању против документа и његових аутора, оптужујући их за српски национализам. Скупштина САНУ је 18. децембра 1986. одбацила оптужбе. Међу академицима који су се истицали одбраном Меморандума био је и генерал Гојко Николиш. У оквиру напада на Меморандум и САНУ, руководство Србије је иницирало објављивање у *Политици* веома увредљивог текста о генералу Николишу и његовој породици. Реч је о хуморесци „Војко и Савле”, објављеној у јануару 1987. Међутим, такав потез је наишао на осуду јавности и бројних новинара и интелектуалаца. Када је у лето и јесен избио сукоб унутар српских владајућих кругова, у коме је председник Председништва ЦК СКС Слободан Милошевић победио председника Председништва Србије Ивана Стам-

болића, хумореска је искоришћена за обрачун за Стамболићем и његовим присталицама, пре свега председником Градског комитета СК Београда Драгишом Павловићем, под оптужбом да су они стајали иза ње.

Списак референци – Reference List

Архиви – Archives

- Arhiv Jugoslavije. Fond 803, Predsedništvo SFRJ.
- Istorijski arhiv Beograda. Fond 865, GK SK Beograda; Lični fond Draže Markovića.

Штампа – Newspapers

- *Politika* (1987, 2007) (Cyrillic)
- *Duga* (1987)
- *Večernje novosti* (1986) (Cyrillic)
- *Mladost* (1987)
- *Intervju* (1988)
- *Politikin svet* (1987)

Литература – Secondary Works

- Bjelica, Slobodan. *Sporovi oko autonomije Vojvodine, knj. 2, 1974–1988*. Beograd: Službeni glasnik, 2021.
- Dimić, Ljubodrag. *Istorija srpske državnosti, III, Srbija u Jugoslaviji*. Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti (ogranak u Novom Sadu), „Beseda”, izdavačka ustanova pravoslavne eparhije Bačke i Društvo istoričara južnobačkog i sremskog okruga, 2011. (Cyrillic)
- Gavrilović, Vera. *Gojko Nikoliš – život i delo*. Beograd: Fond Milice Mihaila Obrenovića, 1998.
- Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003.
- Kovač, Svetko. *Slučaj Nikoliš. Zloupotreba političke moći*. Beograd: Medija centar „Obrana”, 2023. (Cyrillic)
- Mihailović, Kosta i Vasilije Krestić. „Memorandum SANU” *posle trideset godina*. Beograd: Novosti, 2017. (Cyrillic)
- Nikolić, Kosta. *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku*. Beograd: Službeni glasnik, 2017.
- Pavlović Dragiša. *Olako obećana brzina*. Zagreb: Globus, 1988.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*. Beograd: Nolit, 1988.

- Puškaš, Aleksandar. *Beogradska intelektualna opozicija i demokratski izazovi u Jugoslaviji (1980–1991)*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd, 2025.
- Ristanović, Petar. *Kosovsko pitanje 1974–1989*. Novi Sad: Prometej, Beograd: Informatika, 2019. (Cyrillic)
- Ristanović, Petar. *Iluzija moći. Srpski kritički intelektualci i komunistički režim*. Beograd: Fondacija Aleksandar Nevski, IP Princip, 2020. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. *Stambolić: moć, izdaja, tragedija*. Beograd: 2025, Vukotić media.
- Selinić, Slobodan. *Srbija 1980–1986. Politička istorija od Tita do Miloševića*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije 2021. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. *Jugoslavija i Zapad 1980–1983. Spoljni dug i unutrašnja kriza*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2024. (Cyrillic) DOI: <https://doi.org/10.31212/monografija.2024.136.selinic>
- Stambolić, Ivan. *Put u bespuće. Odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*. Beograd: Radio B92, 1995. (Cyrillic)
- Stambolić, Ivan. *Koren zla*, prir. Latinka Perović. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2002.
- Vladislavljević, Nebojša. *Antibirokratska revolucija*. Beograd: Arhipelag, 2020.
- *Žrtve. Ivan Stambolić Slavku Ćuruviji*, prir. Vukašin Stambolić. Beograd: Udruženje Nauka i društvo Srbije, 2006.

SUMMARY

Slobodan Selinić

“VOJKO AND SAVLE”: THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF SERBIA
AND THE SANU MEMORANDUM

ABSTRACT: The article describes how the authorities in Serbia, as part of their attack on the SANU Memorandum, attempted in early 1987 to discredit General Gojko Nikoliš—one of the academicians who defended the Memorandum—by publishing a highly offensive text titled “Vojko and Savle” in *Politika*. It also explains how that text was later used in the internal showdown within the leadership of the League of Communists of Serbia after the Eighth Session of the Central Committee of the League of Communists of Serbia.

KEYWORDS: Serbia, SANU Memorandum, General Gojko Nikoliš, Dragiša Pavlović, Belgrade City Committee, humorous piece

In late September 1986, *Večernje Novosti* published articles sharply attacking a document of the Serbian Academy of Sciences and Arts concerning the Yugoslav crisis and the position of Serbia and the Serbian people in Yugoslavia. Referred to as the Memorandum, the text had neither been completed nor formally adopted by SANU. It was Yugoslav-oriented and democratic, critical of the role of Tito and the League of Communists in Yugoslavia. It advocated changing Serbia’s position within Yugoslavia, arguing that under the 1974 Constitution the republic was not equal to the other republics. It also addressed the suffering of Serbs in Kosovo and Metohija and the curtailment of their political and national rights in Croatia. The authorities in Serbia launched a political and media campaign against the document and its authors, accusing them of Serbian nationalism. On December 18, 1986, the SANU Assembly rejected those accusations. Among the academicians who prominently defended the Memorandum was General Gojko Nikoliš. As part of the attacks on the Memorandum and SANU, the Serbian leadership initiated the publication in *Politika* of a highly offensive text about General Nikoliš and his family. This was the humorous piece “Vojko and Savle” published in January

1987. However, such a move was met with public condemnation and criticism from numerous journalists and intellectuals. When conflict erupted in the summer and autumn within Serbia's ruling circles—during which Slobodan Milošević, President of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Serbia, defeated Ivan Stambolić, President of the Presidency of Serbia—the “humorous piece” was used in the reckoning with Stambolić and his supporters, particularly Dragiša Pavlović, President of the Belgrade City Committee of the League of Communists, under accusations that they had been behind it.